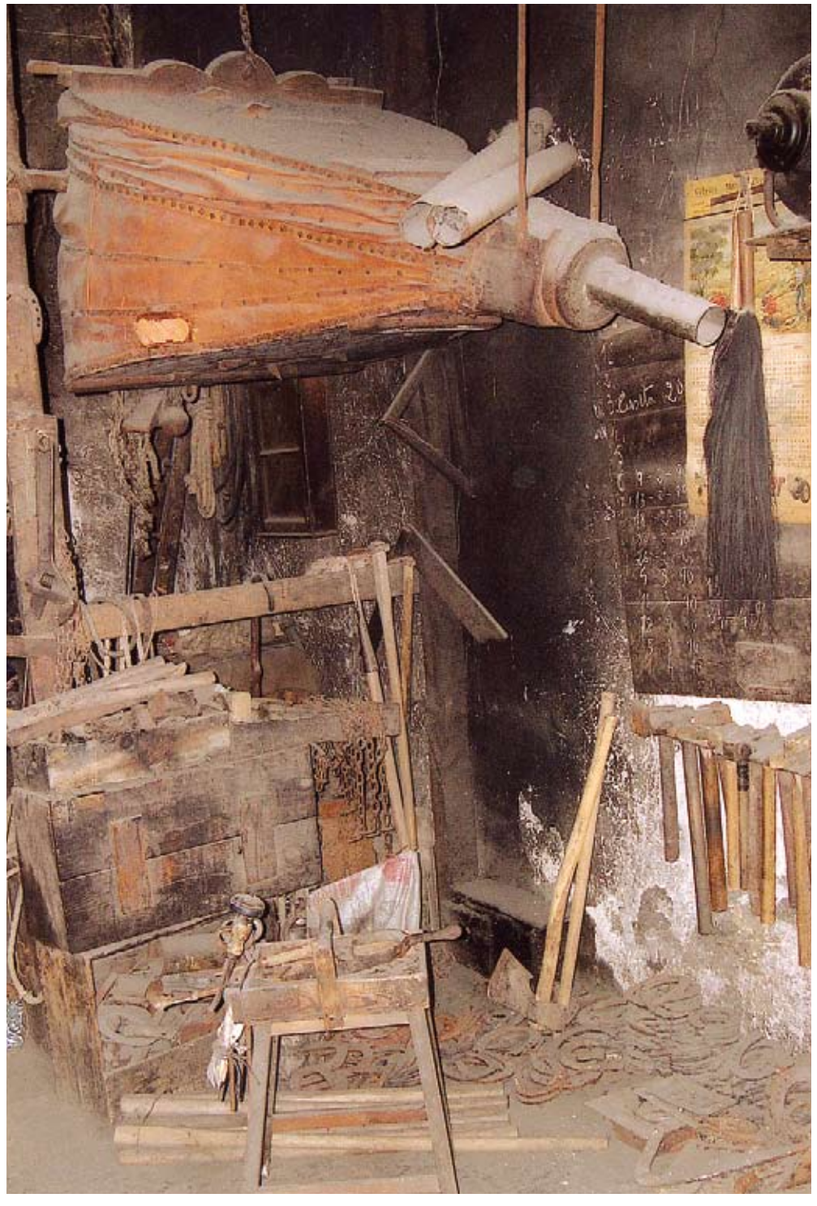
Una manxa de fornal

La manxa de fornal és una eina bàsica per alimentar el foc d'una ferreria del segle XIX. Es tracta d'una peça senzilla, útil, singular però del tot imprescindible. La restauració és complexa pel fet de tractar els diferents materials que la formen: fusta, cuir i metall.

Text: Trini Genís i Abel, conservadora restauradora del Museu de l'Art de la Pell

Manxa a la ferreria de Guardiola de Berguedà.

El mes de maig passat, es va celebrar el congrés Upholstery de l'ICOM CC a l'auditori de la Universitat de Cracòvia (Polònia), dedicat als especialistes de conservació i restauració de pell de tot el món, en el qual vaig tenir el goig de col·laborar activament, presentant dues conferències, una de les quals va ser sobre la restauració i conservació de la manxa de fornal de Guardiola de Berguedà. D'aquesta, la matèria bàsica és la pell, per tant, crec interessant explicar què s'entén per pell.

La pell, material auster, noble i elegant és un prodigi de la naturalesa. Constitueix la cobertura exterior dels animals, té estructura fibrosa i rica amb la proteïna anomenada "col·lagen". Aquesta presenta dues cares: la cara flor i la cara carn. Anomenem "flor" la cara exterior de la pell i anomenem "carn" la cara en contacte amb la carn. Podem utilitzar tant la paraula cuir com pell. Entenem per cuir la pell grossa i gruixuda i entenem per pell la que és petita i prima.

A la pràctica, la pell va ser un dels primers materials que l'home va utilitzar per vestir-se, calçar-se i fabricar els utensilis de la vida diària. Però un cop treta del cos de l'animal, com a matèria orgànica i sensiblement higroscòpica que és, es podreix i, per tant, requereix d'uns tractaments o adobs especials si se la vol conservar per poder ser treballada per la mà de l'home.

Des del punt de vista de la conservació, en el món de les arts decoratives la pell ha estat la gran desconeguda. Ha estat menys tractada i estudiada que altres materials que han tingut molta més sort, com la ceràmica, la pedra, el vidre o els metalls. Per què? Podria molt ben ser pel seu escàs valor material o el seu alt grau de degradació. Una peça de plata, vidre o ferro, si no pateix una agressió directa és pràcticament inalterable al pas del temps, cosa que no passa amb la pell. Amb humitat i fred la pell es torna flexible i elàstica, i, contràriament, amb la calor i la sequedat s'encongeix, es fragmenta, es resseca i es clivella. I amb calor i humitat pot arribar a provocar l'aparició de microorganismes i fongs, que comporten la destrucció del col·lagen. Per constatar això només cal assenyalar l'escàs nombre de peces de pell que han sobreviscut a èpoques anteriors a l'edat mitjana davant del gran arsenal d'artefactes de qualssevol altres materials més forts.

Per sort, abans que el procés de destrucció sigui irreversible, hi ha diverses possibilitats de recuperació de la pell. Són necessaris però, una sèrie de tractaments de conservació que garanteixin la desinfecció, que eliminin els microorganismes, que li donin la hidratació justa, per recuperar el col·lagen perdut, l'elasticitat de les fibres i la recuperació dels fragments i del volum original.

Restauració

Vista de les costelles de l'interior de la manxa.

Restes d'excrement d'insectes.

Cala de neteja humida del suport de cuir.

Cal tenir en compte que es tracta d'una peça que té diferents materials: fusta, metall i cuir. El seu estat de conservació era força dolent.

Història de la peça

Aquesta manxa procedeix de la ferreria Can Quimet de Guardiola de Berguedà. Va ser fundada pel senyor Joaquim Casses, de Guardiola de Berguedà, cap a l'últim terç del segle XIX. Uns anys més tard, passà al seu fill Joan Casses, que la va mantenir en funcionament fins als anys 80 del segle XX. Finalment, el seu nét, Quim Casses, l'ha cedit a l'Ajuntament de Guardiola de Berguedà. Actualment la Diputació de Barcelona porta a terme un projecte de museïtzació d'aquesta ferreria, que volen ubicar-la al monestir romànic de Sant Llorenç de Guardiola de Berguedà.

El funcionament de la peça

L'estructura de la manxa consta de tres plafons; el superior, l'entremig i l'inferior, que determinen l'existència de dos compartiments independents, i que li permet l'emissió d'aire de manera contínua: o sigui que és de doble acció. El folre és de cuir gruixut i flexible, obert medeix 210 cm d'altura x 251 cm d'amplada. i els plafons són de fusta dura i resistent, i cada un d'ells té una finestreta de fusta i cuir, amb funció de vàlvula, que regula el pas de l'aire. A més, hi ha quatre costelles de fusta més lleugera que ajuden a aguantar l'estructura del folre, i fan 2,1 cm d'altura x 6 cm d'amplada.

La manxa era el que alimentava la fornal de la ferreria, i, per tant, l'eina més important. Va funcionar fins al primer quart del segle XX, quan la van substituir per un ventilador mecànic.

Examen organolèptic

Cal tenir en compte que es tracta d'una peça que té diferents materials: fusta, metall i cuir. El seu estat de conservació era força dolent i, per tant, la seva conservació-restauració era necessària d'una manera immediata.

Fusta

Estava ennegrida a causa del seu funcionament de treballar a prop del foc i del fum. Patia l'atac d'insectes xilòfags, que es presentaven per tot el suport. També presentava erosions, rascades, taques molt pronunciades, excrements petits d'insectes, forats i manca de matèria en zones puntuals.

L'estructura interior presentava un estat de conservació dolent, però mantenia la seva estructura ferma.

Metall

La cadena, les tatxes i el ganxo del darrere són de ferro, i el tub metàl·lic de l'extrem per on expira l'aire és de planxa galvanitzada.

Tot presentava una corrosió molt superficial a causa del pas del temps i de la humitat a la qual va estar exposada quan va estar emmagatzemada en uns vestidors d'una piscina pública esperant la seva intervenció.

Cuir

El tipus de pell és de vacum i el tipus d'adob és al crom. Havia perdut el seu color original a causa del pas del temps, del ressecament i de la deshidratació que patia. La part dels doblecs del folre que sobresurten de la manxa estaven completament ennegrits i presentaven taques molt destacables per la proximitat amb el foc i el fum. També presentava clivellats, esquinços, estrips, talls, forats, rascades, excrements d'insectes (concentrats en una sola cara de la manxa) i taques d'origen desconegut.

Per la part interior de la manxa, el cuir estava completament ennegrit a causa de la gran quantitat de fum i sutge que aquest havia engolit.

Neteja mecànica per aspiració de tota la peça

Es va procedir a fer una neteja mecànica a fons, ja que la peça presentava una gran quantitat de sutge, pols i ennegriment de manera generalitzada.

Eliminació de les manipulacions poc professionals que hi havia a la manxa

Empelts de cuir clavats sobre la fusta, empelts de cuir adherits sobre la fusta, empelts de fusta clavats sobre la fusta i forats tapats amb draps.

Desclavat i descosit dels dos laterals de la peça

Es va fer per accedir a l'interior de la peça, per poder netejar tant la fusta com el cuir i per fer un empelt al cuir.

Neteja humida de tota la part interior de la peça

Per a la fusta es va procedir a una neteja amb un sabó neutre més aigua destil·lada, i per al cuir únicament per aspiració, ja que era el cantó de la carn.

Neteja humida de la fusta, protecció i acabat final

La neteja humida es va fer amb sabó neutre més aigua destil·lada. A continuació, es va protegir la fusta del possible atac d'insectes xilòfags i finalment es va donar l'acabat final amb una cera de color natural.

Reintegració material de la fusta

Es va procedir a reintegrar tant els forats com les fissures amb un mixta de farina de fusta barrejada amb resines sintètiques.
I per reintegrar els petits forats de l'atac dels insectes xilòfags, es va aplicar amb cera del mateix color que la fusta original.

Neteja mecànica del metall i protecció final

Es va fer amb una micromola per eliminar l'òxid i, posteriorment es va aplicar una protecció final amb una resina acríl·lica.

Soldadura del tub metàl·lic

Atès que el tub de planxa galvanitzada no estava completament soldat, sinó que es movia una mica, es va soldar de nou per evitar que en un futur es desprengués del tot.

Neteja humida del cuir

Abans d'iniciar la neteja del cuir, es va procedir analitzar el seu pH, i es va obtenir un resultat d'un pH 6.
Després de realitzar diverses cales amb diferents productes, es va decidir fer la neteja amb una crema essencial, compaginant amb un sabó neutre que conté lanolina amb sabons naturals, que es barregen amb aigua i s'apliquen amb un raspall deixant que actuï molt pocs instants per prevenir que el cuir s'humitegi massa.

Cosit i clavat dels claus dels dos laterals

El cosit es va fer amb un cordill d'espart untat amb cera d'abella i a continuació es van recol·locar les tires de cuir horitzontals (que anaven clavades a les costelles de la manxa) i les seves tatxes originals (netejades i amb la protecció final) en el seu mateix forat.

Capa final de protecció del cuir

Es va fer amb una crema nutritiva a base de lanolina i un petit percentatge de pota de bou.

Conclusió final

Tot i que es va diagnosticar que l'estat de conservació general de la peça era dolent i estava en un avançat estat de degradació, els processos de conservació i restauració que s'han portat a terme han suposat l'eliminació de les alteracions que tenia i se n'ha aconseguit aturar el procés de degradació, consolidant-lo, assegurant l'estabilitat de tots els materials y la legibilitat de la intervenció. D'aquesta manera s'ha pogut garantir la seva perdurabilitat a llarg termini.
Els diferents processos de restauració no només han millorat notablement l'estabilitat de la constitució del suport cuir, sinó que també s'ha aconseguit una millora de la lectura general. ■

La manxa, un cop finalitzada la restauració.

Bibliografia: Ajuntament de Guardiola de Berguedà.